DOI: https://doi.org/10.4312/clotho.8.1.251-265

Faltonija Beticija Proba: *Cento Vergilianus de laudibus Christi* (vv. 333–428)

Uvod in prevod Urban Šifrar

Cento Vergilianus de laudibus Christi je delo Faltonije Beticije Probe, napisano sredi četrtega stoletja po Kristusu. Gre za krščansko pripoved o zgodovini odrešenja, ki pa je v celoti sestavljena iz tujih – Vergilijevih – verzov.

Latinski samostalnik *cento* pomeni krparijo, krpanko, skrpano oblačilo – in nič čudnega ni, da se je prav ta beseda uveljavila za tip pesmi, ki so v celoti skrpane skupaj iz verzov ali delov verzov drugih pesmi, vzetih iz prvotnega konteksta in preurejenih v novo, zaokroženo celoto. Čeprav se zdi tehnika današnjemu občinstvu tuja, je bila antičnemu svetu vse prej kot to; povezana je bila s pomnjenjem in retorično fluidnostjo v ustni epski tradiciji in je kot umetniška *mimesis* služila za izražanje spoštovanja do velikih avtorjev.[1] Eva Stehlíková jo imenuje celo kulminacijo poti rimskega pesništva, ki je eno svojih osnovnih značilnosti videlo prav v imitaciji.[2]

Šlo je torej za neke vrste igro, ki pa je zahtevala precej pesniške sposobnosti in je lahko ohranila igriv značaj; zgodnje centone najdemo že pri Aristofanu,[3] sicer pa so se v tej tehniki skozi stoletja vadili tudi študentje. Najdemo jo tudi v okviru največjih zgodb, ki jih je napolnila z neštetimi tipološkimi navezavami in velikimi simbolnimi implikacijami, kot je to uspelo Probi. Na samostojne centone prvič naletimo v 3. in 4. stol. po Kr., iz tega časa poznamo *Medejo* Hozidija Gete in Avzonijev *Poročni centon.* To je tudi čas prehoda z zvitkov na kodekse, ki so bili priročnejši, prostornejši in verjetno cenovno učinkovitejši

1 Prim. Bažil, »*Proba oratrix*«, 21–25..

2 Stehliková, »Centones Christiani«, 11.

3 *Mir* 1090–93.

material; raziskovalci izpostavljajo tudi podobnosti med centoni in pogostim citiranjem Svetega pisma v tedanji patristični literaturi.[4]

Kritiki so zaradi razvoja etike in estetike literarne produkcije od 18. stoletja tako literaturo večkrat obsodili kot neizvirno, nekateri celo kot »parazitsko«[5] ali »očitno perverzno delo«.[6] Vendar je bila recepcija centonov tako v antiki kot v srednjem in celo v zgodnjem novem veku povsem drugačna. Rokopisov in izdaj Probinega *Centona* je več kot kateregakoli drugega dela, ki ga je do začetka moderne dobe napisala ženska.[7] Pojavlja se v mnogih samostanskih knjižnicah, pogosto skupaj z drugimi deli, namenjenimi poučevanju mladih; Boccaccio je Probo vključil v delo *De claris mulieribus*, češ da piše, kot bi se Vergilij sam spremenil v preroka ali evangelista.[8] Sklepamo lahko, da je bilo že kmalu po nastanku brano in vplivno, saj so znani vsaj še trije krščanski centoni, napisani kmalu za njenim.[9] Vse to kljub skepsi nekaterih cerkvenih očetov, kot je bil Hieronim, ki je kot brezumno zavrnil misel, da bi bil Vergilij »kristjan brez Kristusa« samo zaradi nekaterih s krščanstvom skladnih verzov.

Kultura zgodnjega rimskega krščanstva je zavila v drugo smer kot mnenje tega svetnika: v 3. stoletju je denimo Minucij Feliks Vergilijevim epom pripisal poznavanje judovsko-krščanskega nauka, Vergiliju samemu pa naravno spoznanje krščanskega Boga.[10] Centoni, kot je Probin, so »pokristjanjevali Vergilija in vergilizirali krščanstvo, ali drugače, skušali pokazati, da je Vergilij v resnici pel o novi veri«.[11] Proba to v prvih verzih svoje pesnitve nakaže izrecno: »Povedala bom, da je Vergilij pel o pobožnih dejanjih Kristusa« (23). S tem stoji na začetku krščanske pesniške tradicije, za katero so Vergilijevi teksti predstavljali »temeljno stilistično paradigmo«.[12] Za rimsko aristokracijo, ki se je v tistem času spreobračala, namreč groba biblična latinščina ni bila dovolj in pomembna naloga piscev nove dobe je bilo preoblačenje krščanskih resnic v visoki register klasične latinščine.

A kdo je sploh bila resnična Proba? Izidor Seviljski jo je v 7. stoletju prepoznal kot Faltonijo Beticijo Probo, poročeno z Adelfijem, ki je bil rimski prefekt leta 351. Čeprav je s tem v zvezi veliko odprtih vprašanj,

4 Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 2.
5 Lamacchia, »Dall' arte allusiva al centone«, 216.
6 Stevenson, *Women Latin Poets*, 67.
7 Ibid., 69.
8 *De claris mulieribus,* 95.
9 Schottenius, »Typology and the Cento of Proba«, 43.
10 Min. Fel. 19.2.
11 Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 3.
12 Ibid.

ostaja to najverjetnejša hipoteza o njeni identiteti. Povezana je bila z dvema uglednima rimskima družinama, s Petroniji in Aniciji.[13] O praktično vsem ostalem v njenem življenjepisu lahko le sklepamo iz njenega teksta – in to so v zgodovini počeli na različne načine. Njena samooznaka, ko se v uvodu centona imenuje »prerokinjo« (*vatis*), je vplivala na njeno recepcijo v začetku moderne dobe, ko je bila pogosto predstavljena kot »krščanska Sibila z mistično povezavo z Vergilijem«.[14] Humanisti so jo slavili zaradi sposobnosti in izobraženosti, ki jo kaže delo, v 16. stoletju so v njej videli celo Amazonko Pentezilejo, ki s svojimi sposobnostmi nadkrili moške, in drugo Sapfo. Pomembna prelomnica je bila kritična izdaja *Centona*, ki jo je leta 1888 objavil Karl Schenkl in z njo spodbudil biografsko branje dela. V naslednjih desetletjih je to obveljalo za pedagoški poskus, »sestavljen s strani skrbne matere in žene v želji, da bi njeni družinski člani postali pobožni kristjani kot ona sama«.[15] A sodobni raziskovalci opozarjajo, da je treba biti pri rekonstrukciji Probine osebnosti – tako kot denimo pri rekonstrukciji Sapfine – previdnejši.

Probi pripisujejo dve deli: pesnitev *Constantini bellum adversus Magnentium* o vojni med rimskim cesarjem Konstancijem II. in uzurpatorjem Magnencijem ter *Cento Vergilianus de laudibus Christi*, ki je tudi njeno edino – in to v celoti – ohranjeno delo. Gre za skoraj 700 verzov dolg centon z jasno makrostrukturo, ki presega vtis naključnega nizanja citatov in razkriva premišljeno avtorsko organizacijo gradiva. Pesnitev se začne s proemijem (vv. 1–28), v katerem se pripovedovalka predstavi, zavrne tradicionalne epske vojne teme (o katerih naj bi pisala prej – morda pred svojim spreobrnjenjem) ter zaprosi za božanski navdih. Ta uvodni del je deloma samostojna kompozicija, ki ni v celoti centonizirana, nekateri raziskovalci pa so ji odrekali tudi pristnost.[16]

Sledi starozavezni del (vv. 29–319), ki se znova začne z invokacijo, nato pa obravnava stvarjenje sveta, padec, zgodovino človeštva in ključne dogodke iz Geneze. Ta sklop se zaključi z epilogom (vv. 319–32), v katerem pripovedovalka ponovno zavrne nasilje in prelivanje krvi ter s tem pripravi teren za nov, kvalitativno drugačen narativni korak. Raziskovalci so pokazali, da se že v tem prehodu jasno vzpostavlja tipološka logika: starozavezni dogodki so predstavljeni kot predpodobe resničnosti, ki se bo razodela v nadaljevanju pesnitve.

Verzi 333–45, s katerimi se začenja spodnji prevod, tvorijo kratek, a pomemben uvod v novozavezni del. Programatska izjava *maius opus*

13 Curran, »Virgilizing Christianity«, 328.

14 Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 54.

15 Ibid., 55.

16 Sivan, »Anician Women«, 147–50.

moveo (v. 334), vzeta iz *Eneide* (7.45), eksplicitno označuje prehod k »večjemu delu«, torej k izpolnitvi božjega načrta v Kristusu. Ta verz deluje kot strukturni ekvivalent starozavezne napovedi *maior rerum mihi nascitur ordo* (v. 45), kar vzpostavlja simetrično razmerje med obema deloma pesnitve in poudarja idejo duhovnega napredovanja skozi zgodovino odrešenja.

Jedro obravnavanega odlomka (vv. 346–414) pripoveduje o Kristusovem rojstvu, krstu in začetku njegovega javnega delovanja. Proba zavestno uporablja Vergilijeve verze, povezane z rojstvom junakov, božanskim posegom in usodnimi preobrati. Kristusa preko na novo spletenih fraz ne poveže le s herojem Enejem, temveč tudi s Herkulom in Anhizom ter celo z ženskimi junakinjami, kot sta Kamila in Pirgo.

Posebej izstopa zaključni del odlomka (vv. 415–28), ki predstavlja izrazit ekstradiegetični premor. Pripoved se umakne molitveni refleksiji pripovedovalke, ki ponovno stopi v ospredje in opozori na pomen povedanega. Takšni izvenpripovedni vložki niso naključni, temveč tvorijo ponavljajoč se strukturni element pesnitve, saj se pojavljajo na ključnih prelomnicah besedila: v proemijih, epilogih in prehodih med večjimi zgodovinskimi obdobji.

Izbrani odlomek tako kot *pars pro toto* pokaže bogastvo celotnega Probinega dela: nabor tipoloških povezav med rimsko mitologijo in krščansko pripovedjo, novo razumevanje prenosa poganskih prvin v krščansko kulturo ter osebno avtoričino izpoved.

VERGILIJEVSKI CENTON

S HVALNICO KRISTUSU

(vv. 333–428)

Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.[17]	A 11.410
maius opus moveo: ¦ vatum praedicta priorum	A 7.45 ¦ 4.464
adgredior, ¦ quamvis angusti terminus aevi	A 3.38 ¦ G 4.206
accipiat, ¦ temptanda via est, qua me quoque possim	A 1.28 ¦ G 3.8
tollere humo ¦ et nomen fama tot ferre per annos,	G 3.9 ¦ 3.47
quod ¦ tua progenies ¦ caelo descendit ab alto,	A 2.179 etc. ¦ 2.250 etc. ¦ 8.423
attulit et nobis aliquando optantibus aetas	A 8.200
auxilium adventumque Dei, ¦ quom femina primum	A 8.201 ¦ 8.408
virginis os habitumque gerens ¦ – mirabile dictu –	A 1.315 ¦ 1.439 etc.
nec generis nostri puerum nec sanguinis edit,	E 8.45 (edunt)
seraque terrifici cecinerunt omina vates	A 5.524
adventare virum ¦ populis terrisque superbum	A 7.69 ¦ A 2.556
semine ab aetherio, ¦ qui viribus occupet orbem.	A 7.281 ¦ 7.258
[Imperium oceano famam qui terminet astris]	A 1.287
Iamque aderat promissa dies, ¦ quo tempore primum	A 9.107 (ergo) ¦ G 1.61
extulit os sacrum ¦ divinae stirpis origo	A 8.591 ¦ 5.711 (Acestes)
missus in imperium, ¦ venitque in corpore virtus	A 6.812 ¦ 5.344 (veniens)
mixta deo: ¦ subiit cari genitoris imago.	A 7.661 ¦ 2.560
haut mora, continuo ¦ caeli regione serena	*A* 5.368 (nec) ¦ 8.528
stella facem ducens multa cum luce cucurrit.	*A* 2.694
agnovere deum proceres ¦ cunctisque repente	*A* 9.659 ¦ 1.594
muneribus *cumulant* ¦ et sanctum sidus *adorant*.	*A* 5.532 (cumulat) ¦ 2.700 (adorat)
tum vero manifesta fides ¦ clarumque paternae	*A* 2.309 ¦ 12.225
nomen erat virtutis: et *ipsi* ¦ agnoscere vultus	*A* 12.226 (ipse) ¦ 3.173
flagrantisque dei ¦ divini signa decoris.	*A* 1.710 ¦ 5.647

17 Izvirnik je povzet po kritični izdaji Sigrid Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet: The Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba* (Leiden: Brill, 2015).

18 Prvi verz odlomka je eden tistih, ki so v celoti prevzeti od Vergilija, hkrati pa tudi edini, ki je mogel ostati povsem enak tistemu iz Bradačevega prevoda *Eneide*.

19 Pri verzih 333–45 gre za nekakšen avtoričin interludij, kakršnih je v centonu več. Ta stoji na prehodu pripovedi od Stare k Novi zavezi in vsebuje isto slavno Vergilijevo frazo (*maius opus moveo*), ki v *Eneidi* stoji na prehodu v »drugi del« epa, ko se ta iz »odisejskega epa« prevesi v svoj »iliadski protipol«; prim. Curran, »Virglizing Christianity«, 334. Centon je poln podobnih vzporednic.

20 Proba se bliža pripovedi o starozaveznih prerokih in izpolnitvi njihovih napovedi Odrešenika; v središču je predvsem Izaija.

21 Zanimivo je, da Proba na drugem mestu, v verzih 18–19, zavrača iskanje lastne hvale – to mesto pa kaže, da pesniške slave vendarle ne prezira.

22 Tako kot je Kristus povezan s Kupidom in Enejem, je Devica Marija v centonu povezana z rimsko boginjo ljubezni Venero; tudi zanjo sta značilna stas in obličje device, tako kot za Venero, ko pride k Eneju pod podobo mlade lovke, da bi mu povedala o Kartagini in Didoni.

Oče, zdaj k tebi se vračam in tvoji častiti odločbi,[18]
delo še večje začenjam,[19] zdaj starih prerokov prerokbam
blizu stojim.[20] In četudi življenja jo bornega konec
vzame – poti se je treba lotiti, ob njej se bom mogla
dvigniti z zemlje in v slavi ime skozi leta nositi.[21]
Kajti otrok se je tvoj spustil z višave nebeške,
končno nam čas je prinesel pomoč, zaželeno od nekdaj,
z njo pa prihod Boga, ko je žena, ki kras ji bila sta
stas in obličje device – naj še tako čudno se sliši –[22]
sina rodila, ki ni bil po rodu in krvi, kot mi smo.[23]
Vidci so v strahu naznanjali vest, ki se pozno izpolni:
mož bo prišel, veličasten nad ljudstvi in vsako deželo,
seme z nebes ga spočne, osvojil z močjo bo vso zemljo.
Vladal bo vse do morjá,[24] do zvezd bo slava njegova.
Že je prišel obljubljeni dan, ta čas, ko je prvič
sveto obličje razkril nam praoče nebeške rodbine,[25]
rojen, da kralj bi postal – krepost, pomešana z Bogom,[26]
v mesu prišla je, podoba očeta je ljubega vstala.
Ni se zamudil;[27] naenkrat po vedrem nebesnem predelu
plula je zvezda z veliko lučjo in z repom za sabo.[28]
Princi[29] Boga so spoznali in v hipu vse svoje darove
zbrali na kup, pa sveto ozvezdje predano častili.
Vera tedaj se zares je razkrila, moči je očeta[30]
jasno postalo ime; ti pa sami obličje in znake
božje nebeške lepote spoznali so, vse plameneče.

23 Tu je Marijina povezava z Venero še poudarjena, saj Proba reciklira opis Kupidovega rojstva; prim. Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 164.

24 Z enako zvezo tudi judovski preroki napovedujejo Odrešenikovo oblast, prim. Zaharija: »Njegova oblast bo od morja do morja« (Zah 9,10).

25 Kristus je izvor nebeške družine, »prvorojenec vstalih od mrtvih« (Kol 1,18).

26 *Virtus mixta deo* je eden od mnogih izrazov, s katerimi Proba povezuje Kristusa z mitičnimi heroji, kot sta Enej in Herkul.

27 Navezava na Ps 102: *Veniet Dominus in gloria sua et non tardabit*.

28 Dobesedno: *stella facem ducens*; *fax* lahko pomeni plamenico, pa tudi svetlobo ali celo zvezdni utrinek. Gre za navezavo na Mt 2,2: »Kje je ta, ki se je rodil kot judovski kralj? Videli smo namreč, da je vzšla njegova zvezda, in smo se mu prišli poklonit.« V evangelijih rep ni omenjen, vendar so razlagalci interpretirali zvezdo kot repatico oziroma komet, ker je ta tradicionalno napovedoval prelomne dogodke; v *Eneidi* je to eno izmed znamenj, ki spremljajo padec Troje.

29 *Proceres* – veljaki, imenitniki; v evangelijih *magi* oziroma »modri«; prim. Mt 2.

30 Kristus je *Dei virtus et sapientia*, božja moč in modrost (1 Kor 1,27), moč zato, ker je po njem Oče uresničil odrešenje.

protinus ad regem ¦ *magno* fervore ¦ ruentum	A 4.196 ¦ 10.578 (tanto) ¦ 11.886
fama volat ¦ variisque *acuit* rumoribus iras	*A* 3.121 etc. ¦ 9.464 (acuunt)
incenditque animum ¦ matrisque adlabitur auris.	*A* 4.197 (etc.) ¦ 9.474
illa dolos dirumque nefas ¦ haut nescia rerum	*A* 4.563 ¦ 12.227
praesensit motusque excepit prima futuros.	*A* 4.297
praescia venturi ¦ furtim mandarat alendum,	*A* 6.66 ¦ 3.50
dum curae ambiguae, dum ¦ mens exaestuat ira.	*A* 8.580 ¦ 9.798
at rex sollicitus ¦ stirpem et genus omne futurum	*A* 7.81 ¦ 4.622
praecipitare *iubet* subiectisque urere flammis,	*A* 2.37 (iubent)
multa movens, ¦ mittique viros qui certa reportent.	*A* 3.34 etc. ¦ 9.193
haut secus ac iussi faciunt ¦ rapidisque feruntur	*A* 3.236 ¦ 7.156
passibus ¦ et ¦ *magnis* urbem terroribus inplent.	*A* 7.157 [1.271 etc. ¦ 11.448 (magnisque)
continuo auditae voces vagitus et ingens	*A* 6.426
infantumque animae flentes: ¦ ante ora parentum	*A* 6.427 ¦ 5.553
corpora natorum ¦ sternuntur ¦ limine primo.	A 2.214 ¦ 2.364 ¦ 2.485 etc.
at mater ¦ gemitu non frustra exterrita tanto,	G 4.333 ¦ 4.353
ipsa sinu prae se portans, ¦ turbante tumultu,	A 11.544 (ipse) ¦ 6.857 etc.
infantem fugiens ¦ plena ad praesaepia *reddit*.	A 11.541 ¦ G 3.495 (reddunt)
hic natum ¦ angusti subter fastigia tecti	A 1.407 (quid) ¦ 8.366
nutribat teneris inmulgens ubera labris.	A 11.572
hic tibi prima, puer, ¦ fundent cunabula flores,	E 4.18 (ac) ¦ 4.23
mixtaque ridenti ¦ passim cum baccare tellus	E 4.20 ¦ 4.19
molli paulatim ¦ colocasia fundet acantho.	E 4.28 ¦ 4.20
Et iam finis erat ¦ perfecto temporis orbe.	A 1.223 ¦ 6.745
ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,	A 6.102
ante annos animumque gerens ¦ caelestis origo	A 9.311 ¦ 6.730
per medias urbes *graditur* ¦ populosque propinquos.	A 7.384 (agitur) ¦ 3.502
illum omnis tectis agrisque effusa iuventus	A 7.812 (illam)

31 Zadnji stavek – *matrisque adlabitur auris* – v *Eneidi* opisuje trenutek, ko Evrialova mati izve za sinovo smrt.

32 Del tega verza – *illa dolos dirumque nefas* – je v *Centonu* uporabljen že drugič; prvič je bil kot celoten verz A 4.563 uporabljen pri Adamu, ko obtožuje Evo za njeno prikrivanje pred Bogom, tokrat pa se spreminja v pozitivno zmožnost in še enkrat postavlja Marijo kot protipol tako Eve kot Didone; Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 165.

33 Marija je po izročilu vnaprej slutila sinovo trpljenje; prva izmed njenih »sedmerih žalosti« pride na vrsto že kmalu po porodu, ko starček Simeon napove, da ji bo dušo prebodel meč (Lk 2,35). Vzporedni verz iz *Eneide* se nanaša na Didono, ki je vnaprej poznala Enejev načrt za odhod.

34 Sledi opis Herodovega pokola nedolžnih otrok; poudarjen je Marijin pogum in povzdignjeno njeno materinstvo, medtem ko Jožef tudi tokrat ni omenjen. Izrazje je vzeto iz Vergilijevega opisa padca Troje.

Hitro do kralja razvnetega pride novica v velikem
žaru in jezo vzbudi mu s številnimi trači, razpali
dušo – pa tudi do matere ušes se priplazi vse skupaj.[31]
Ona je dobro poznala zvijače in strašne pregrehe,[32]
vse je slutila vnaprej in prihodnje trpljenje sprejela.[33]
Sina na skrivnem je dala dojiti – vedoč za prihodnost –
dokler bo dvomna usoda in dokler bo jeza kipela.[34]
Kralj pa tesnoben je ljudstvo in vso rodovino prihodnjo
velel poklati in vreči v plamene, povsem jih požgati,
mnogo je vzdignil, glasnike poslal, da vest bi raznesli.
Ravno tako so storili, koraki so hitro jih nesli,
mesto so vse napolnili z bojaznijo strašno in z grozo.
Stalno zveneli so glasi in silno veliko ječanje;
vekale duše dojenčkov: pred staršev očmi so ležala
trupla teh komaj rojenih na prvi že prag razprostrta.
Mati, od vsega ječanja prestrašena – ne brez razloga –
v lastnem naročju ga sredi viharja divjanj je odnesla,[35]
v štalo lepo preskrbljeno po begu ga spet položila.
Tukaj, pod tesne te strehe slemenom je novorojenčka
z mlekom iz prsi hranila, dojila na ustne ga nežne.
Tukaj, otrok, ti bo zibelka prva cvetlice trosila,[36]
zemlja rodila vsevprek ti egiptovske lilije, skupaj
s smehom ciklamen in še s hijacintami, eno po eno.
Končno je konec prišel, ko časa se krog je iztekel.
Jeza prešla je, zdaj mirna so usta, ki prej so besnela,
prvi izvor je nebeški, ki nosi duha izpred vekov,
stopal po ulicah mest in hodil med bližnjimi ljudstvi.
Mladi so naglo zapuščali hiše in polja, hiteli,[37]

35 Izrazje odseva Metabov beg s hčerko Kamilo iz zgodbe, opisane v 9. knjigi *Eneide*. Primerjava Kristusa s Kamilo se ujema v več podrobnostih; tudi ona je očetov edini ljubljeni otrok, v mladosti jo pred prihajajočim sovražnikom reši božanski poseg, oče jo vzgaja v izgnanstvu, ima čudežne sposobnosti, je devica … Watson, »A Feminine Typological Trinity«, 286.

36 Ta in naslednja dva verza sta iz Vergilijeve četrte ekloge in povezujeta dobo odrešenja z rimsko zlato dobo, hkrati pa z dobo pred človekovim padcem, saj so ti verzi uporabljeni tudi pri opisu edenskega vrta. Adam je svojo »zlato dobo« zapravil, vendar se ta zdaj vrača z Mesijem.

37 V teh verzih se povezava Kristusa z mitičnimi heroji razširi na ženske junakinje. Proba uporabi Vergilijev občudujoči opis amazonske bojevnice Kamile in govor trojanske dojilje Pirgo, ko spozna, da pred njo ne stoji Beroa, temveč boginja Irida; Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 162.

attonitis inhians animis ¦ prospectat euntem,	A 7.814 ¦ 7.813
turbaque miratur matrum: ¦ “qui spiritus illi,	A 7.813 ¦ 5.648
qui vultus vocisque sonus vel gressus eunti est!”	A 5.649
Continuo vates ¦ – namque is certissimus auctor –	A 7.68 ¦ 1.432
ut procul egelido secretum flumine vidit,	A 8.610
“tempus”, ait, “deus, ecce, deus, cui ¦ maxima rerum	A 6.46 ¦ 7.602
verborumque fides. ¦ tu nunc eris alter ab illo,	A 9.280 ¦ E 5.49
fortunate puer, ¦ caeli cui sidera parent.	E 5.49 ¦ A 10.176
sic equidem ducebam animo rebarque futurum:	A 6.690
expectate venis, ¦ spes et solacia nostri”.	A 2.283 ¦ 8.514
haec ubi dicta dedit, ¦ fluvio mersare salubri	A 2.790 etc. ¦ G 1.272
accepit venientem ac mollibus extulit undis:	A 9.817
exultantque vada *ac* ¦ subito commota columba	A 3.557 (atque) ¦ A 5.213
devolat et supra caput astitit. ¦ inde repente	A 4.702 ¦ 8.238
radit iter liquidum celeris neque commovet alas.	A 5.217
huc omnis turba ad ripas effusa ruebat	A 6.305
certatim largos umeris infundere rores.	G 1.385
tum genitor natum dictis ¦ compellat amicis:	A 10.466 ¦ 2.372
“nate, meae vires, mea magna potentia, solus	A 1.664
et praedulce decus ¦ magnum rediture parenti,	A 11.155 ¦ 10.507
a te principium, tibi *desinet*. ¦ accipe, testor,	E 8.11 (desinam) ¦ A 11.559
o mea progenies: ¦ qua sol utrumque recurrens	A 7.97 ¦ 7.100
aspicit Oceanum, ¦ perfecto laetus honore	A 7.101 ¦ 3.178
omnia sub pedibus ¦ vertique regique *videbis*.	A 7.100 ¦ 7.101 (videbunt)
tu regere imperio populos, ¦ matresque virosque,	A 6.851 ¦ 2.797
iam pridem resides animos desuetaque corda	A 1.722
ignarosque viae me cum miseratus ¦ inertes	G 1.41 ¦ E 8.24
adgredere et votis iam nunc adsuesce vocari”.	G 1.42 (ingredere)
Dixerat. ille patris magni parere parabat	A 4.238
imperio, ¦ instans operi regnisque futuris.	A 4.439 ¦ 1.504
Heu pietas, heu prisca fides! ¦ quas dicere grates	A 6.878 ¦ 11.508

38 Gl. Mt 3,13–17.

39 Znova je vzpostavljena povezava med Kristusom in rimsko boginjo Irido. V *Eneidi* ti izrazi opisujejo trenutek, ko Irida osvobaja Didono njenega telesa. Irida tako predstavlja božansko naravo Kristusa in Svetega Duha, krst pa je vzporeden osvoboditvi duše od telesa; Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 162. Golob se v *Eneidi* pojavi večkrat, predstavlja čudežnega nebeškega poslanca in preroško znamenje, spet drugje pa je povezan tudi s prihajajočo smrtjo. Tako golob nad Kristusom naznanja božji glas o Njegovem prihodu, subtilno pa napoveduje njegovo trpljenje; Watson, »A Feminine Typological Trinity«, 287.

40 To je še eden od primerov, ko je Bog povezan z ženskimi liki; verz je namreč vzet iz Venerinega nagovora sinu Kupidu.

v dušah zamaknjenih upa prepolni so gledali v njega,
zraven se truma je mater čudila, češ, kakšen to duh je,
kakšno njegovo obličje, pa zvonki ta glas in koraki!
Zdajci pa prerok – ki najzanesljivejši porok od vseh je –
vidi od daleč ga stati na samem ob hladnem potoku:
»Čas je,« dé: »Glej, Bog, Bog, ki v dejanjih kot tudi besedah
vera popolna mu gre. Ti zdaj boš drugi od njega,
srečni otrok, ki ozvezdja neba so ti vselej pokorna.
Res sem to v srcu razmišljal, prihodnost tako napovedal;
končno prihajaš, težko zaželeni, naš up in tolažba.«[38]
Te je besede izrekel, spoznal: potopit se zdaj v reko
blago prišel je. V valove ga mehke je prerok popeljal,
vriskalo vse je vodovje; naenkrat golob se pojavi,
nadenj spusti se, obstane nad glavo,[39] pa znova od tamkaj
naglo odjadra po jasnih stezah, ne da krila bi zganil.
Množica vsa se pognala v vrvenju je tja proti bregu
kakor za stavo, da kaplje obilno si zlije po ramah.
Oče tedaj nagovoril je sina s to blago besedo:
»Sin moj, ti moja edina si moč in velika oblast mi,[40]
ti, ki boš znova povrnil očetu preblago okrasje,
tvoj je začetek in konec s teboj je.[41] Za pričo te kličem,
sin moj, poslušaj: kar sonce uzre med povratkom po sredi
morij obeh, Oceanov, s popolno častjo boš v veselju
videl podvrženo vse tvojim nógam in tvoji oblasti.
Ti kraljeval boš rodovom kraljestva, očetom in mamam –
davno so že zaostali vsi v dušah, odvadili srca;
pridi usmiljen pomagat ljudem, ki poti ne poznajo,
vselej te bodo klicali v molitvah, le brž se navadi.«[42]
To je dejal, ko pripravljal se sin je sprejeti očetov
silni ukaz, ter se trudil za delo, bodoče kraljestvo.
Oh, ti pobožnost, oh, ti, častítljiva vera, s katero[43]

41 Očetove besede Kristusu se tu povezujejo z Anhizovimi Eneju.

42 Ta in zadnji verzi Očetovega nagovora v veliki meri prihajajo iz epizode, ko Favnov duh nagovarja Latina, naj ne poroči svoje hčerke z Latincem, ampak s tujcem. Tudi ostali nagovori Očeta Kristusu in Adamu so sestavljeni iz prerokb, ki se tičejo usode rimskega cesarstva in tako Kristusovo duhovno kraljestvo povezujejo z zemeljskim – rimskim; Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet*, 161.

43 S tem verzom se začenja eden najzanimivejših delov centona – Probina izpoved o lastnem spreobrnjenju, nekakšna molitvena digresija. Gre za enega prvih primerov pesnika, ki znotraj krščanske latinske literature izraža »sebe«, s čimer poudari občutek avtentičnosti; Herzog, *Die Bibelepik der lateinischen Spätantike*, 46–51.

incipiam, ¦ si parva licet componere magnis?	A 2.13 ¦ G 4.176
nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi	A 2.13
nec spes libertatis erat nec cura ¦ salutis.	E 1.32 ¦ A 2.387 etc.
hic mihi responsum primus dedit ille petenti,	E 1.44
concretam exemit labem purumque reliquit	A 6.746
aetherium sensum ¦ meque in mea regna remisit.	A 6.747 ¦ 2.543
illum ego per flammas, ¦ agerem si Syrtibus exul,	A 6.110 ¦ 5.51
per varios casus, per ¦ mille sequentia tela,	A 1.204 ¦ 6.110
quo res cumque cadent, unum ¦ pro nomine tanto	A 2.709 ¦ 8.472
exsequerer strueremque suis altaria donis.	A 5.54
huius in adventum ¦ tantarum in *munera* laudum.	A 6.798 ¦ 8.273 (munere)
[Namque erit ille mihi semper deus, illius aram	E 1.7
cuncti ¦ obtestemur veniamque oremus ab ipso]	A 5.70 ¦ 11.358
ipsi laetitia voces ad sidera iactant	E 5.62
intonsi montes: ¦ respondent omnia valles.	E 5.63 ¦ 10.8 (silvae)

44 Verzi izvirajo iz prve ekloge, ko pride bog na pomoč Titiru – Vergiliju. Božja pomoč Probi kot krščanski pesnici ima torej vzporednico v blagoslovu Avgusta, Vergilijevega zaščitnika, svojemu varovancu; Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet,* 134.

milostjo naj začnem, če naj majhno primerjam velikim?
Upanja nisem imela, da dom starodavni še enkrat
vidim – ne upa svobode, skrbi za večno rešenje.
Tukaj mi prvič odgovor je dal, ko sem vneto prosila,[44]
težke pogube me rešil in čisti, nebeški mi um je 420
pustil,[45] nazaj me je znova tja v moje kraljestvo povrnil.
Njemu še v ogenj sledim, pa čeprav čez pečine pregnana,
šla bi čez mnoge prepade, v spopad s tisočerimi kopji,
naj se karkoli zgodi, zaradi njegovega imena
z njim bom do konca, oltarje bom zanj obložila z darovi, 425
v žrtev za tolikšno slavo ob svetem prihodu njegovem.
On bo vedno moj Bog, ob oltarju njegovem prosimo, 426b
vsi se zberimo, molimo, da milost nam svojo nakloni. 426c
Gore z gozdovi vzdigujejo svoje glasove v radosti
vse do ozvezdij; zvestó odgovarjajo spodaj doline.

45 S tem izrazjem opisuje Vergilij očiščenje duše v Hadu.

BIBLIOGRAFIJA

Bažil, Martin. »*Proba oratrix:* Éléments virgiliens dans les discours directs du "Centon" de Proba.« V: *Vergilius orator: Lire et commenter les discours de l'"Énéide" dans l'Antiquité tardive*, ur. Daniel Vallat, 21–44. Studi e Testi Tardoantichi 20. Turnhout: Brepols, 2022.

Bradač, Fran, prev. *Vergil: Eneida*. Prevod Fran Bradač. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.

Cullhed, Sigrid Schottenius. *Proba the Prophet: The Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*. Leiden: Brill, 2015.

Hilberg, Isidor. *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*. CSEL 54–56. Dunaj: Tempsky, 1910–1918.

Kenney, E. J., izd. *Minucius Felix: Octavius*. Cambridge: Cambridge University Press, 1934.

La Fico Guzzo, María Luisa. »La encarnación del Hijo de Dios en el *Cento Probae*: Dos rasgos del modus operandi intertextual.« *Athenaeum* 105, št. 2 (2017): 625–41.

La Fico Guzzo, María Luisa. »El encuentro de Jesús y la serpiente en el *Cento Probae* (vv. 429–55) y la catábasis de Eneas: Batalla cosmogónica fundacional.« *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* n. s. 124 (2020): 83–102.

La Fico Guzzo, María Luisa. »El discurso de Jesús en la última cena (*Cento Probae* 589–98): El nuevo héroe cristiano… ¿a la medida de las expectativas virgilianas?« *Maia* 73, št. 2 (2021): 342–51.

Laato, Anni Maria. »Noah and the Flood in the *Cento* of Proba.« V: *Studia Patristica* 128: *Papers Presented at the Eighteenth International Conference on Patristic Studies Held in Oxford 2019*, ur. Markus Vinzent, 57–68. Leuven: Peeters, 2021.

Lamacchia, Rosa. »Il Centone di Proba e la tecnica centonaria.« *Bollettino di Studi Latini* 12 (1982): 45–63.

Lefteratou, Anna. »From Citation to Cento: The Homeric Centos and the Imperial and Late Antique Quotation Habit.« *Byzantion* 89 (2019): 331–58.

Mynors, R. A. B. *Publius Vergilius Maro: Opera*. Oxford: Oxford University Press, 1969.

Schenkl, Karl, izd. *Poetae Christiani Minores*. CSEL 16. Dunaj: Tempsky, 1888.

Sivan, Hagith. »Anician Women, the Cento of Proba, and Aristocratic Conversion in the Fourth Century«. *Vigiliae Christianae* 47, št. 2 (1993): 140–57.

Stehlíková, Eva. »Centones Christiani as a Means of Reception«. *Listy filologické* 110 (1987): 11–15.

Stevenson, Jane. *Women Latin Poets: Language, Gender, and Authority from Antiquity to the Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Tsartsidis, Thomas. »Jerome, *Ep*. 53.7, and the Centonist Proba.« *Classical Quarterly* n. s. 70, št. 1 (2020): 453–58.

Zaccaria, Vittorio, izd. *Giovanni Boccaccio: De mulieribus claris*. Milano: Mondadori, 1967.